

ELEMENTY ETYKI W ZAWODZIE PRAWNIKA

Wprowadzenie. Słowo “etyka” pochodzi od greckiego słowa *ethike* i oznacza moralność. Obok fizyki i logiki jako filozofię praktyczną do nauki wprowadził ją starożytny filozof Arystoteles.

Przez wieki nagromadzono dużo bogatych refleksji na temat moralności. Stąd nazwa “etyka” obrosła w wiele znaczeń. Współcześnie etyka jest określana mianem całokształtu refleksji nad moralnością, nad doktrynami etycznymi i poglądami moralnymi, nad wartościami, normami i ocenami etycznymi.

Głównym pojęciem, którym posługuje się etyka we wszystkich jej działach i zagadnieniach szczegółowych jest “moralność”. Pojęcie to do końca nie jest ostre i zarazem wieloznaczne. Mówimy najczęściej o kimś, że jest “moralny” lub “niemoralny”. Przypisujemy w tym określeniu pewne dyspozycje psychiczne lub behawioralne jak: prawdomówność, lojalność, szczerłość lub kłamliwość, nielojalność i nieszczerłość.

W pojęciu starożytnych filozofów etyka była nie tylko wiedzą o postępowaniu człowieka, o pobudkach jego czynów i jego charakterze, lecz także wiedzą o wartościach wszystkich rzeczy w ogóle, które istnieją na świecie.

Rozwijana przez wieki myśl etyczna, próbowała głównie przez filozofów ustalić w sposób normatywny, co jest rzeczywistą wartością moralną, jak ona istnieje i jak można ją poznać.

W czasach antycznych etyka zajmowała się głównie tym, jak osiągnąć szczęście i jak unikać cierpienia. Od wczesnego średniowiecza głównym przedmiotem zainteresowań etyki było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak najpewniej zasłużyć na zbawienie wieczne. Etyka czasów nowożytnych zajmowała się głównie, jakie są powinności człowieka i jak zmienić świat, aby ograniczyć wyzysk, nędzę, bezrobocie i poddaństwo.

Obecnie etycy debatują, jak żyć bez stresów, jak korzystać z dobrych i złych doświadczeń życiowych, jak układać współzycie międzyludzkie, by nie było wojen, terroru, głodu, wyzysku i przesądów. Cnota miłości powinna kształtować całe życie człowieka w jego indywidualnym i zawodowym wymiarze¹.

Problemem, który ciągle powraca w dyskusjach

etycznych, jest kwestia tego, czy ogólne i szczegółowe zasady etyczne, dotyczące różnych zawodów, ról i pozycji społecznych, w jakim zakresie powinny mieć charakter kodeksowy na podobieństwo przepisów prawnych. Czy reguły etyczne powinny być zawarte w tzw. “kodeksach etycznych”.

Zbiór norm i reguł etycznych, określany jest terminem etyki zawodowej i zawiera moralne powinności przedstawicieli danego zawodu. Łączy się to z zawodami zaufania publicznego, do których należą zawody prawnicze. Etyka prawnicza zawiera w sobie takie zasady jak: autonomia, kompetencja, uczciwość, poufność i ochrona interesów.

W przedmiocie prawa wyróżnia się zasady etyki adwokata, radcy prawnego, sędziego, notariusza i doradcy podatkowego. Stanowią one etyczne obowiązki prawników. Do tych obowiązków należą także postawy etyczne profesorów prawa i studentów, którzy w auli wykładowej uczą się tych zasad.

I. Elementy etyki prawniczej. Do walorów etyki prawniczej należy zaliczyć zasady kodeksów prawniczych i inne normy moralne związane z przedmiotem prawa. Wśród nich trzeba wymienić: zaufanie, integralność, niezależność i niezawisłość, bezstronność oraz staranność i odpowiedzialność.

Zaufanie jest jedną z podstawowych i najważniejszych zasad etyki prawniczej. Stanowi ono źródło budowania wzajemnych relacji jednostek i grup społecznych. Budowanie zaufania ma dwa aspekty. Z jednej strony obowiązek dbania o zaufanie klienta do prawnika a z drugiej strony obowiązek dbania o zaufanie społeczeństwa do prawników i zawodów prawniczych².

Troska prawnika o zaufanie klienta nazywana jest zwykle zasadą lojalności. Dotyczy ona relacji prawnik-klient. Niemal we wszystkich kodeksach etycznych relacje klienta do prawnika oparte są na zaufaniu. Utrata bowiem zaufania może być zagrożona wypowiedzeniem pełnomocnictwa prawnikowi przez klienta³.

Po zasadzie zaufania czy lojalności w kolejności jest zasada integralności czy spójności. Posiada ona kilka aspektów, z jednej strony mówi się o integralności moralnej człowieka a z drugiej o integralności zawodowej. Integralność moralna pozwala na stosowanie jednolitych standardów w

¹ Podlecki W., *Moralno-etyczne wartości życia w nauczaniu Jana Pawła II*, Lublin 2009.

² Świątkowski W., *Syntetyzm*, Łomża 2010, S. 51.

³ Izdebki H i P. Skuczyński, *Etyka zawodów prawniczych (Etyka prawnicza)*, Warszawa 2006, S. 99.

ocenach moralnych czynów swoich i innych. Chodzi tutaj o unikanie postawy "o dwóch twarzach". Zaś integralność zawodowa pozwala uznać zawód prawnika za ważną wartość przez społeczeństwo a aktywność zawodową uznać za podstawową zasadę bytowania w społeczeństwie. Dotyczy ona konfliktu ról, których nie należy łączyć z zawodem prawnika⁴.

Ponadto integralność zawodu pozwala stosować jednolite standardy moralne wobec wszystkich swoich członków⁵. Także stosować jednolite standardy w relacjach ze społeczeństwem, któremu zawdzięcza swoją szczególną pozycję, i które powierzyło mu w zaufaniu ochronę i decydowanie o najważniejszych dla człowieka dobrach⁶.

Zasada lojalności oznacza przede wszystkim o ochronę zaufania klienta do prawnika poprzez konsekwentną pomoc w realizacji interesów klienta. Z zasadą lojalności wiąże się wiele zasad etyki prawniczej, przede wszystkim ochronę tajemnicy zawodowej i unikanie konfliktu interesów. Wcześniej zasada ta dotyczyła stosunków z kolegami, które powinny opierać się na koleżeństwie i na lojalności⁷.

Kolejne zasady etyki prawniczej to niezależność i niezawisłość. Jedno i drugie najbardziej związane jest z wykonywaniem zawodu sędziego. Niezawisłość oznacza nieuleganie sędziemu żadnym płynącym z zewnątrz wpływom i naciskom, które mogłyby zmienić treść orzeczenia. Niezależność natomiast oznacza zespół gwarancji, w które powinien być wyposażony sędzia, aby mógł skutecznie opierać się tymże wpływom i naciskom.

Konstytucja RP w art. 178 postanawia, że sędziowie w sprawowaniu swego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji i ustawom oraz w art. 45, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

Niezawisłość i niezależność gwarantować mają warunki pracy i wynagrodzenie odpowiadające godności urzędu oraz zakres obowiązków. Ponadto sędzia nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego czy prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności i niezawisłości sędziów.

W wykonywaniu zawodów służby publicznej

ważnym elementem etyki prawniczej jest bezstronność. W pierwszej kolejności to zagadnienie dotyczy sędziów. Konstytucja RP mówiąc, że sędzia powinien być niezależny i niezawisły, ale też bezstronny. O bezstronności w aspekcie sumienia mówi rota ślubowania sędziego: "Ślubuję uroczyście... stać na straży prawa, obowiązki sędziego wypełniać sumiennie, sprawiedliwość wymierzać zgodnie z przepisami prawa, bezstronnie według mego sumienia, dochować tajemnicy państwowej i służbowej, a w postępowaniu kierować się zasadami godności i uczciwości⁸.

W zbiorze elementów zasady etycznej dotyczącej bezstronności można spotkać trzy elementy etyki zawodowej sędziów: zaufanie i bezstronność, niezawisłość i bezstronność oraz bezstronne wykonywanie obowiązków⁹. Bezstronność jest rozważana w aktach prawnych przede wszystkim w kontekście sumienia sędziego czy innego prawnika¹⁰.

W etyce prawniczej ostatnią podstawową zasadą jest staranność i odpowiedzialność. Zasadę tę gruntownie opracował w zakresie filozofii moralnej Immanuel Kant. Twierdził on, że każdy powinien nawet najprostszą czynność wykonywać starannie i z poczuciem odpowiedzialności za skutki swego działania¹¹. Kant na pytanie "jak należy postępować" odpowiadał: każda decyzja, od której zależą losy innych ludzi, powinna wynikać z prawa, które głosi: zawsze postępuj tak, aby człowieczeństwo zarówno w sobie, jak i w innych traktować jako cel, nigdy jako środek. Obowiązkiem każdego jest postępowanie z taką zasadą w całym życiu człowieka, w tym także życiu zawodowym¹².

Odejście od tych zasad etycznych może prowadzić do próby uwolnienia się od odpowiedzialności a bardziej do instytucjonalnego traktowania człowieka. Może też nastąpić w tym procesie do zmniejszenia lub całkowitego zagubienia poczucia odpowiedzialności¹³.

Prawo do rzetelnego procesu zajmuje jedno z najważniejszych miejsc w demokratycznym społeczeństwie. W sporze sądowym odpowiedzialność za jego przebieg spoczywa nie tylko na sędziach, ale także na adwokatach, radcach prawnych czy doradcach. Spór powinien być rzeczywisty i poważny. Nie należy kierować do sądów spraw błahych i mniej ważnych¹⁴.

⁴ Denisiuk M, *Aprite le porte a Christo*, Modena 2011, S. 63.

⁵ Podlecki W., *Poglądy moralno etyczne na przestrzeni historii*, Częstochowa 2009, S. 16.

⁶ Tamże, S. 108.

⁷ Tamże, S. 100.

⁸ Dz.U. nr. 98 poz. 1070 i 240 poz. 2052.

⁹ Por. *Izdebki...*, S. 122.

¹⁰ Świątkowski W., *Wiara i czyn*, Białystok 2011, S. 50.

¹¹ Podlecki W., *Opieka nad człowiekiem ciężko chorym*, Częstochowa 2009, S. 51.

¹² Trojanowski S., *La formazione della Personalità*, Sestola 2010, S. 19.

¹³ Tamże, S. 127

W zawodach prawniczych staranność i odpowiedzialność ma znaczenie szczególne. Każdy prawnik musi sobie zdawać sprawę z tego, jak bardzo staranność w działaniu i poczucie odpowiedzialności za los osoby, która szuka fachowej pomocy czy porady, może przybliżyć właściwe rozwiązanie problemu, z którym osoba spoza "świata prawniczego" poradzić sobie nie umie. Bez pilności i staranności prokuratorów, adwokatów, radców prawnych, doradców finansowych stworzenie państwa prawa nie jest możliwe¹⁵.

Szczególnego znaczenia w działaniu prawnika nabiera pomoc prawna udzielona osobom znajdującym się w sytuacji ubóstwa. Komitet Ministrów Rady Europy zaleca, by takim osobom udzielić ochrony prawnej i zapewnić dostęp do prawa. Zaś Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, gwarantuje każdemu prawo do rzetelnego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd¹⁶.

II. Zawody zaufania publicznego. Kodeksy etyczne mają duże znaczenie w realizacji zawodów, które łączą się z dysponowaniem i ochroną zasobów i dóbr o zasięgu ogólnospołecznym. Zawody te są określane mianem "zawodów zaufania publicznego". W Konstytucji, która ma znaczenie prawne, wskazano na wartości wyróżniające te zawody. Przykładami tych zawodów, którym można przyznać cechy zaufania publicznego są: lekarze, farmaceuci, psychologowie (czuwający nad zdrowiem i życiem), sędziowie i adwokaci (chroniący wolności), policjanci i notariusze (których pieczy powierza się bezpieczeństwo) oraz nauczyciele, duszpasterze i dziennikarze (którzy mają wpływ na osobowość)¹⁷.

Zawodów zaufania publicznego nie da się analizować bez rozważenia kwestii ich etyki zawodowej. Zawody te są najbardziej etosowe i powinny być za takie uważane i realizowane. Narzucają one sobie dodatkowe ograniczenia wolności i ograniczenia praw człowieka. Są to zasady etyki zawodowej jako istoty tych zawodów. Każdy, kto wybiera taki zawód, musi sobie postawić pewne ograniczenia. Środowisko, które dla własnego dobra wypracowało sobie takie zasady etyki. I każdy, kto nie będzie stosował się do tych zasad może być wyeliminowany z tego środowiska. Szkoda wyrządzona środowisku, szkodzi także zaufaniu wobec tego zawodu.

Zgodnie z Konstytucją, zawody zaufania

publicznego powinny posiadać samorząd, który stanie na straży wykonywanego zawodu. Według ustawodawstwa polskiego zawody te spełniają zadania służby publicznej. Do zawodów prawniczych należą: prokuratorzy, referendarze sądowi, adwokaci, sędziowie, radcy prawni, notariusze i inni, którzy swoją służbę wykonują na podstawie obowiązującego prawa.

Definicja zawodu zaufania publicznego nie znalazła swojego pełnego określenia, chociaż powstały próby takiego określenia. Wszystkie zawody wymagają zaufania publicznego. Są prowadzone poszukiwania cech zawodu zaufania publicznego. Ustawodawca wskazuje jednak na takie elementy tych zawodów jak wolność wykonywania zawodu i wolność działalności gospodarczej. Tylko ważny interes publiczny może ograniczyć tę wolność.

Ważną cechą w realizacji zawodów zaufania publicznego ma pojęcie "wolny zawód". Cechami wolnego zawodu jest: wykonywanie profesjonalne, zawodowo przez świadczenie usług typowych, działalność jest wykonywana na własny rachunek, wymaga szczególnego wykształcenia lub umiejętności związanych w wykonywanym zawodem, działalność jest prowadzona samodzielnie i osobiście. Wolne zawody są działalnością o wyraźnie intelektualnym charakterze, wymagającą wysokich kwalifikacji oraz będącą zwykle przedmiotem jasnych i surowych reguł zawodowych. Przy wykonywaniu takiej działalności element osobisty ma szczególne znaczenie i prowadzenie takiej działalności zawsze zakłada wysoki stopień niezależności w wykonywaniu działań zawodowych¹⁸.

Zawody zaufania publicznego nie można utożsamiać w pełni z wolnymi zawodami w jakimkolwiek znaczeniu, jak to widzi Kodeks spółek handlowych. Przede wszystkim trzeba kierować się przepisem Konstytucji o zawodach zaufania publicznego.

Według przepisu Konstytucji (art. 17), zawodem zaufania publicznego jest każdy zawód posiadający samorząd zawodowy, jeśli nie jest wykonywany w ramach systemu władz publicznych. Do samorządów zawodów zaufania publicznego należą wśród zawodów prawniczych: Samorząd adwokacki, doradców podatkowych, komorniczy, notarialny i samorząd radców prawnych. Jak widać z wykazu, samorzady zawodów zaufania publicznego nie pokrywają się z wolnymi zawodami.

Powracając od definicji zawodu zaufania publicznego, można ją wyrazić na podstawie doktryny i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Według

¹⁴ Tamże, S. 129.

¹⁵ Izdebki H., i Skuczyński P., *Etyka zawodów prawniczych*, Warszawa 2006, S. 99.

¹⁶ Tamże, 128, 129.

¹⁷ Tamże, S. 43.

¹⁸ Izdebki H. i Skuczyński P., *Etyka zawodów prawniczych (Etyka prawnicza)*, Warszawa 2006, S. 47 – 48.

tych orzeczeń, zawodem zaufania publicznego jest zawód, którego wykonywanie łączy się z powierzeniem zadań o szczególnym charakterze z punktu widzenia zadań publicznych, troski o realizację interesu publicznego lub gwarancji wolności i praw. Zawód zaufania publicznego może łączyć się z:

- dostęp do informacji poufnych;
- wykorzystanie zaufania społecznego;
- zdobycie tajemnicy zawodowej;
- dopuszczenie osoby sprawdzonej w wiedzy i umiejętności;
- wykonywany według przepisów;
- wymaga należytego wykonania.

Zawody zaufania publicznego ponadto powinny być nie tylko wykonywane osobiście, lecz i z osobistą odpowiedzialnością. Dotyczy to odpowiedzialności kamej, zresztą wszystkich, a także odpowiedzialności dyscyplinarnej przed własnym samorządem i osobistej zwanej cywilną¹⁹.

Wszystkie zawody zaufania publicznego mogą być wykonywane w formie działalności indywidualnej oraz w formie spółki osobowej. W tej działalności mamy do czynienia z odpowiedzialnością indywidualną i solidarną odpowiedzialnością wysiłków. Etyka tych zawodów jest tradycyjnie nastawiona na osobistą odpowiedzialność osób wykonujących te zawody.

Jak zostało wspomniane wyżej, kwestię zawodów zaufania publicznego, szczególnie prawniczych, nie da się lepiej poznać bez analizy kwestii ich etyki zawodowej. Konstytucja RP z 2.IV.1997 r. w art. 17 jasno przedstawia zagadnienie zawodów zaufania publicznego w tym zawodów prawniczych.

III. Prawo a sumienie. Stosowanie prawa dokonuje się w relacji między wolnością a prawem. W praktyce działania nie stanowią one jedyne kryterium działania. Przy konfliktach można zauważyć także inne elementy odniesienia, które wpływają na wybór działania w danej sytuacji. Dotyczy to kwestii etycznej w swym przedmiocie, a mianowicie norm moralnych, jako kryterium rozstrzygnięcia o postawach lub wartości czynów i postaw.

Działanie codzienne człowieka nie pozwala, by uciec od przyjęcia szczegółowych norm moralności. Prawnik, który zajmuje pewne stanowisko w swym zawodzie, jeśli nie wyznaje wartości moralnych, nie może podejmować decyzji, dotyczących drugiego człowieka w oparciu o normy etyczne. W takim działaniu nie wystarcza sama technika prawnicza.

Według starożytnych prawników takich jak:

¹⁹ Tamże, S. 50–51.

²⁰ Izdebski H. i Skuczyński P., *Etyka zawodów prawniczych (Etyka prawnicza)*, Warszawa 2006, S. 159–161.

²¹ Jan Paweł II, *Nierozzerwalność małżeństwa dobrem wszystkich* (28.01.2002), „L'Osservatore Romano, Wydanie Polskie”, 2002, nr 9, S. 35.

Paulus, Celsus czy Hermogenianus, człowiek stanowi cel, nigdy zaś środek do osiągnięcia celu. Prawo zaś powinno gwarantować człowiekowi osiągnięcie dobra. Człowiek jako istota rozumna, powinien oceniać w sposób wolny, co jest dobrem i je wybierać.

W życiu człowieka i istnieniu prawa, rodzi się pytanie, kiedy postępowanie zgodne z prawem jest moralne. Według niektórych koncepcji etycznych, trzeba brać pod uwagę trzy aspekty powinności moralnej. W ujęciu eudajmonistycznym za moralnie uznaje się takie działanie, które prowadzi do osiągnięcia szczęścia. Ujęcie deontomistyczne za moralne uważa zachowanie nakazane przez autorytet. Zaś ujęcie personalistyczne postrzega za moralne postępowanie przez uznanie godności. Różnica między tymi elementami zależy od punktu odniesienia. I tak np. prawdomówność daje się uzasadnić zarówno poszukiwaniem szczęścia, jak i wiernością autorytetowi zakazującemu kłamać, ale też i odwołaniem do godności człowieka²⁰.

Rodzi się pytanie, czy podporządkowanie się prawu nie rodzi oportunistu. Prawodawca jako autorytet rodzi pewne dylematy, czy obowiązujące prawo jest bezwzględne.

Papieża Jan Paweł II w przemówieniu do pracowników Roty Rzymskiej w 2002 r. mówił o nierozzerwalności małżeństwa. Mocno akcentował, by nie ulec w sądach kościelnych „plądze rozwodów”. Nie miał na myśli tylko prawa kościelnego, lecz mówił do szerszej społeczności, co przypomniał w *Liście do rodzin*, że może zabraknąć inicjatyw, które przyczynią się do nierozzerwalności małżeństwa przez prawodawstwo cywilne. Dalej papież pisał, że specjaliści z zakresu prawa cywilnego powinni unikać dążenia na rzecz rozwodu. Nie można w zawodzie prawnika współpracować ze złem. Należy mądrze działać w dążeniu do pojednania stron. Udzielając pomocy prawnej osobom przeżywającym kryzysy małżeńskie, adwokaci prawdziwie służą prawom człowieka i nie są zwykłymi pracownikami jakiegoś interesu²¹.

Wypowiedź papieska wywołała krytykę w mediach, w wielu krajach, bo skierowana ona była nie tylko do katolików. Nierozzerwalność małżeństwa była uzasadniona dobrem człowieka, która stanowi fundament społeczeństwa. Papież mówił o konflikcie sumienia, który powinien zrodzić się w każdym człowieku, nie tylko w katoliku.

Rozważanie dotyczące podporządkowania się prawu, rodzi pytanie o relację między wolnością a prawem. Kwestia ta ściśle łączy się z sumieniem, które jest najważniejszą subiektywną normą moralną.

Sumienie pełni funkcję najbliższego źródła informacji moralnej oraz źródło poznania dla etyki.

Samo sumienie jako sąd o powinności moralnej posiada w sobie trzy wymiary według wcześniej wskazanych trzech aspektów tejże powinności. W pierwszym wymiarze pozwala poznać bezpośrednio źródło powinności moralnej i doświadczyć metodologicznej prawomocności. Sumienie staje się punktem wyjścia do formułowania naczelnej zasady etycznej. Po drugie sumienie rozpoznaje naturę osoby ludzkiej, jako źródło i podstawa ważności wszelkiej wiedzy moralnej. Trzeci wymiar sumienia stwierdza faktyczną podmiotowość powinności moralnej. Rola sumienia polega na naprowadzeniu na odpowiednią instancję, zdolną ostatecznie wyjaśnić fakt powinności moralnej. Droga sumienia prowadzi do istnienia osoby Absolutu²².

Teologia moralna w swoich badaniach na temat poza naturalnych źródeł moralności, twierdzi, że sumienie stanowi wewnętrzny dialog człowieka z samym sobą, a w istocie dialog człowieka z Bogiem. Sumienie jako najwyższa subiektywna norma moralności całą swą strukturą wskazują na normę moralności²³. Pełni rolę najbliższego źródła informacji moralnej dla podmiotu działania. Pytanie o prawdę obiektywną stwarza wiele wątpliwości, także budzi je kwestia ukształtowania sumienia. Rodzi się często twierdzenie "ty chyba nie masz sumienia". Można je naginać, stępiać i łamać. Pierwsze zabójstwo, zdrada małżeńska, kradzież, przyjęcie łapówki wywołuje jeszcze w sprawie szok. Przy popełnieniu tego samego czynu po raz drugi i trzeci, dochodzi do redukcji dystansu poznawczego²⁴.

Jeśli sumienie nie jest automatycznym i wyłącznym źródłem moralności, należy zastanowić się nad formacją sumienia. Kwestia ta dotyczy prawa i tych, którzy nim się posługują w swoim zawodzie. W teologii moralnej jest mowa, że w sumieniu odpowie ten, kto przy pełnej świadomości zaniedbał czynienia dobra i to w sposób zawiniony.

Zdarza się w praktykowaniu prawa, że sumienie błędne, powstaje na skutek niepokonalnej niewiedzy. Trudno jest mówić o tym w przypadku, gdy człowiek nie dba o poszukiwanie prawdy i dobra, a sumienie przyzwyczajone do grzechu powoli ulega zaślepieniu. Nawet niezawiniona nieznajomość, nie przestaje przemawiać w imieniu prawdy o dobru człowieka, której powinien w sumieniu poszukiwać. Człowiek jest zdolny, by tej prawdy poszukiwać, robiąc postępy w rozwoju moralnym i duchowym.

Podporządkowanie prawu prowadzi ku formacji sumienia, czyli dostosowaniu normy moralnej z normą uniwersalną i obiektywną. Od człowieka zależy jakie wartości chcemy oprzeć kształtowanie sumienia. Dobrze ukształtowane sumienie staje się punktem odniesienia do działań w różnych sytuacjach społecznych i pozwala na bieżąco rozróżnić, co należy czynić, a czego unikać.

Biorąc pod uwagę normy prawne, należy za moralne uznawać takie postępowanie, które jest z nimi zgodne. Św. Paweł w liście do Rzymian pisze, że należy być poddanym sprawującym władzę. Posłuszeństwo zaś władzy, która pochodzi od Boga jest posłuszeństwem Bogu. Każdy, kto sprzeciwia się władzy, sprzeciwia się porządkowi Bożemu. Takie podporządkowanie powinno odbywać się w duchu prawdy, sprawiedliwości, solidarności i wolności. Można domagać się uległości wobec władzy dla dobra wspólnego, które z moralnego punktu widzenia znajduje urzeczywistnienie w konkretnych czynach, takich jak płacenie podatków, korzystanie z prawa wyborczego i uczestniczenie w obywatelskiej trosce o obronę kraju.

Postawa postępowania zgodnego z prawem jest moralnym obowiązkiem, gdy prawidłowo uformowane sumienie rozpoznaje wymogi jako moralne dobro. Nie ma obowiązku przestrzegania prawa, które pozostaje w niezgodności z wymaganiami ładu moralnego. Polecenia i zakazy władzy świeckiej, gdy są sprzeczne z wymogami prawego sumienia, mogą spotkać się z odmową posłuszeństwa. Taka postawa dotyczy nie tylko katolików, lecz wszystkich, którzy pragną zachować ład moralny.

W sprzeciwie sumienia nie chodzi tylko o bierny opór, lecz wpływ na moralne postępowanie rządzących i ich przedstawicieli, którzy mają wpływ na wprowadzane w życie regulacje prawne.

Obecny Papież Benedykt XVI, jeszcze jako Prefekt Kongregacji Nauki Wiary, wydał pouczenie, że katolicy w swoim chrześcijańskim sumieniu powinni kierować się przy podejmowaniu społecznych i politycznych zadań w społeczeństwach demokratycznych. Nota ta dotyczyła niedopuszczalności aborcji i eutanazji oraz ochrony i rozwoju rodziny opartej na monogamicznym małżeństwie między osobami odmiennej płci. Należą do nich jedność i nierozzerwalność małżeństwa, zagrożone współczesnym prawem dopuszczającym rozwód, wolność wychowania własnych dzieci, ochrona nieletnich oraz wyzwolenie ofiar współczesnego niewolnictwa²⁵.

²² Izdebki H., Skuczyński P., Etyka zawodów prawniczych (Etyka prawnicza), Warszawa 2006, S. 162; Por. Styczeń Ń., Etyka, (w:) Encyklopedia..., szp. 1236.

²³ Koperek J. Educazione morale come formazione delia coscienza, Lublin 2009, S. 131.

²⁴ Tamże, S. 162–163.

²⁵ Por. Kongregacja Nauki Wiary, Nota doktrynalna dotycząca pewnych kwestii związanych z udziałem i postawą katolików w życiu politycznym (24.11.2002), nr 4.

Nauczanie Kościoła dąży do tego, by obowiązujące prawo było zgodne z normami moralnymi. Nie wolno więc parlamentarzystom, podobnie jak żadnemu katolikowi, uczestniczyć w konstruowaniu prawa czy kształtowaniu opinii publicznej przychylnie prawu wewnątrznie niesprawiedliwemu, czy okazywać mu poparcia w głosowaniu.

W tej materii bardzo szczegółowo pouczał Papież Jan Paweł II, który stwierdził, że problem sumienia przy ograniczeniu legalnych aborcji powinien prowadzić do zmniejszenia negatywnych skutków na płaszczyźnie kultury i moralności publicznej. Działanie takie nie współdziała z uchwaleniem niesprawiedliwego prawa i ograniczenia jego szkodliwych aspektów²⁶.

Prawo w swej praktycznej formie nie może uciec od moralności. Świadczą o tym problemy dotyczące podporządkowania się prawu. Może powstać zakłócenie relacji między obowiązującym prawem a korzystaniem człowieka z wolności w celach, które rozpoznaje rozumem i chce urzeczywistnić wolą.

Ostatecznie prawo nie może sprowadzać się do techniki, bowiem ma służyć realizacji konkretnych wartości. Mimo wszystko spór może powstać między prawem a realizowanymi celami, jednak ostatecznym kryterium zachowań człowieka – zgodnie czy niezgodnie z prawem – jest jednak własne sumienie. I dobrze jest, jeśli ono zostało dobrze ukształtowane²⁷.

Problem sumienia należy do istotnych podstaw formacji całego człowieka podejmującego służbę publiczną wobec społeczeństwa. Dobrze uformowane sumienie daje nadzieję na solidne wypełnianie swojego zadania zgodnie z poprawnie ukształtowanym sumieniem. Taka postawa pozwala sprawiedliwie rozstrzygać sprawy dotyczące konkretnych osób.

IV. Praca społeczna pro bono. Trybunał Konstytucyjny 26 listopada 2003 r. uznał, że poza sferą profesjonalnej pomocy prawnej istnieje obszar potrzeb związanych z zapewnieniem nieodpłatnej pomocy prawnej osobom wymagającym takiego wsparcia. Pomocy takiej mogą udzielać i udzielają uniwersyteckie kliniki prawa, fundacje czy wyspecjalizowane stowarzyszenia. Działalność taka nazywana jest działalnością pro publico bono czy po prostu pro bono²⁸.

Nieodpłatna pomoc takich osób funkcjonuje na zasadzie wolontariatu, instytucji charakterystycznej dla organizacji pozarządowych. Wolontariat w tym zakresie jest ważnym przykładem działalności prawników pro bono²⁹.

Nieodpłatne poradnictwo prawne, należy do sfery zadań publicznych, przy powiatowych centrach pomocy rodzinie. Szczególnie stowarzyszenie – Federacja Konsumentów prowadzi ogólnokrajowe bezpłatne poradnictwo i pomoc prawną w zakresie uprawnień konsumentów w takich formach jak: ogólna informacja internetowa, porady pisemne, porady e-mailowe czy porady “prawnika Federacji”.

Wśród instytucji udzielających nieodpłatnej pomocy prawnej na zasadzie udziału wolontariuszy wyróżniają się uniwersyteckie kliniki prawa, występujące najczęściej pod nazwą studenckich poradni prawnych. Pierwsze poradnie powstały na wydziałach prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (1997 r.) i Uniwersytetu Warszawskiego (1998 r.). Obecnie one działają na wszystkich wydziałach prawa. Jest to praktyczna edukacja w ramach kół naukowych. Należy podkreślić, że jest to także etyczna edukacja przyszłych praktyków prawa. Edukacja ta jest prowadzona pod okiem i kierunkiem nauczycieli akademickich dla osób o niskim statusie naukowym³⁰.

Prawnicza praca pro bono nie ogranicza się do instytucji nieodpłatnie świadczących pomoc prawną, może ona dotyczyć także licencjonowanych prawników w ramach wykonywania przez nich zawodu – zawodu związanego przecież z pewną misją społeczną.

Adwokaci i radcy prawni taką możliwość prawną wykazują w rozporządzeniu o opłatach: “W przypadkach szczególnie uzasadnionych, gdy przemawia za tym sytuacja majątkowa lub rodzinna klienta albo rodzaj sprawy, adwokat może ustalić stawkę opłaty niższą niż stawka minimalna albo zrezygnować z opłaty w całości”³¹.

Upowszechnienie idei świadczenia usług pro bono wymaga wielu starań środowiska prawniczego i w stosunku do środowiska prawniczego. Także wymaga odpowiedniego uwzględnienia tej idei – odpowiadającej statusowi zawodów prawniczych – w odpowiednich kodeksach etycznych i ustawodawstwie dotyczącym finansowych aspektów wykonywania zawodów prawniczych.

²⁶ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, nr. 73.

²⁷ Izdebki H., Skuczyński P., *Etyka zawodów prawniczych (Etyka prawnicza)*, Warszawa 2006, S. 165 – 166.

²⁸ Izdebki..., S. 238.

²⁹ Podlecki W., *Obrona życia w nauczaniu Jana Pawła II w oparciu o Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Częstochowa 2009, S. 209.

³⁰ Izdebki..., S. 240, 241.

³¹ Dz.U, poz. 1348.

Praca pro bono nie posiada w polskiej tradycji swego miejsca, stopniowo zyskuje poparcie właściwych instytucji oraz samorządów adwokackiej i radcowskiej korporacji.

V. Etyka akademicka. Rozważania o etyce akademickiej należy poprowadzić w dwóch wymiarach. Po pierwsze możemy rozważać problemy etyczne w aspekcie normatywnym, jakie powinny być etyczne standardy w środowisku akademickim i prawniczym. Znajomość zasad etyki akademickiej jest ważna dla kadry nauczającej na wydziałach prawa, ponieważ „nauczyciele prawa... muszą cechować się silnym poczuciem odpowiedzialności wynikającym z ich powołania. Powinni poświęcać się nie tylko działaniom dla własnych korzyści, lecz nade wszystko służbie innym. Zaangażowanie nauczycieli prawa nie można wymusić przepisem prawa – postawa moralna oraz chęć poświęcenia się dla dobra ogółu nie podlegają legislacji”.

Powszechnie obowiązujący zespół zasad etycznych i zawodowych może nie tylko pokierować postępowaniem młodych pracowników naukowych, ale także stale przypominać doświadczonym nauczycielom o podstawowych zasadach zachowania oraz etosie ich zawodu³².

Znajomość zasad etyki akademickiej ważna jest także dla studiującej młodzieży. Studenci prawa w ten sposób będą musieli skonfrontować własną postawę i zachowanie z zasadami etyki studentów prawa³³.

Drugą płaszczyzną etyki akademickiej i prawniczej jest analizowanie faktycznego respektowania norm etyki zawodowej przez przedstawicieli zawodów prawniczych w procesie nauczania i stosowania prawa.

Praktyczny sposób wykonywania ról prawników daleko niekiedy odbiega od naszych przekonań o tym, jak być powinno. Przy wykonywaniu zawodu prawnika zarzuca się najczęściej tendencyjność, niekompetencje, niedbałość i uzależnienie od nacisków zewnętrznych³⁴.

Etyka akademicka bez wątpienia ma swój udział w kształtowaniu etyki prawniczej. Po pierwsze w fazach życia młodego człowieka proces kształcenia akademickiego jest wcześniejszy niż kontakty z zawodowym środowiskiem prawników i wykonywaniem własnej roli zawodowej. Po drugie na etapie studiów prawniczych nauczyciele

akademiccy, zgodnie ze standardami etyki akademickiej, które sobą reprezentują, lepiej lub gorzej wprowadzają studenta w tajniki przyszłej roli zawodowego prawnika³⁵.

W procesie edukacji studentów kształtują się systemy wartości i trwałe cechy osobowości przyszłych prawników. Z punktu widzenia etyki akademickiej i dylematów etycznych rodzi się pytanie: czy chodzi o człowieka o wysokiej klasie profesjonalizmu czy o człowieka o określonych walorach etyczno-moralnych? Trudno dokonać jednego wyboru. W procesie edukacji akademickiej przyszły prawnik/powinien rozwijać charakter i intelekt³⁶.

Zakończenie. Proces kształtowania prawnika powinien dokonywać się w dwóch wymiarach, intelektualnym i etyczno-moralnym. Dokonuje się on w życiu akademickim przez zdobywanie wiedzy i z postawy nauczyciela akademickiego w wymiarze etycznym.

Przy poszczególnych zawodach prawniczych występują kodeksy etyczne, które normalizują postawy poszczególnych kategorii osób. Wymiar etyczny kształtuje postawy wzajemnych relacji prawnik-klient.

Wspomniane walory etyczne zawodu prawnika pokrywają się z zasadami zawartymi w kodeksach etycznych. Należą do nich: zaufanie i lojalność, integralność, niezależność i niezawisłość, bezstronność oraz staranność i odpowiedzialność.

Ważną kwestią pracy prawnika jest służba pro bono. Dotyczy ona ważnej dziedziny pomocy prawniczej osobom o niskim uposażeniu materialnym. Wypełnia się w tym zadaniu troska o równy dostęp wszystkich grup społecznych do wymiaru sprawiedliwości.

Etyka akademicka zawiera w sobie ważny element kształtowania postaw etycznych u przyszłych prawników. Postawa nauczyciela akademickiego jako wzorca i umiejętne wdrażanie w życie walorów etycznych przez studenta studiującego prawo, jest ważnym elementem kształtującym postawę moralną przyszłego prawnika.

Rozważania nad etyką zawodu prawnika stanowią ważną dziedzinę życia społecznego i zarazem troskę organów prawniczych o właściwy status prawnika. Wybrane zagadnienia etyczne prawników stanowią mały element obszernych treści kodeksów i zasad etycznych w przedmiocie prawa.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012

³² Łojko E., *Etyka prawnika...*, Warszawa 2002, S. 174.

³³ Tamże, S. 179–190.

³⁴ J. Hołówka, *Dylematy moralne w zawodach prawniczych*.

³⁵ Podlecki W., *Refleksje nad celami edukacji etycznej*, Częstochowa 2002.

³⁶ Podlecki W., *Rola mass mediów w nowej ewangelizacji*, Częstochowa 2002, S. 156.